

De Ionische Epsilon-traditie

De Ionische Epsilon-traditie Homeros' laatste hand

Ward Blondé

Eerste editie: 2022

Alle passages van de Ilias en de Odyssee in dit boek zijn afkomstig van M.A. Schwartz' vertaling: Homerus Ilias & Odyssee.

Ward Blondé

De Ionische Epsilon-traditie: Homeros' laatste hand

Email: wardblonde@gmail.com

<https://wardblonde.net>

<https://www.facebook.com/TheAlphaTradition>

<https://independent.academia.edu/WardBlonde>

Twitter: @ward_blonde

Omslag: Bart Vliegen

Eindredactie: Jules Looman

©2022 Ward Blondé

NUR: 683 (Oudheid voor 500 v. Chr.)

ISBN: 9789464803273

Quotes over eerdere boeken in de Homerische Tradities serie:

William F. Hansen, Professor Emeritus in Klassieke Studiën en Folklore:

Ik heb je argument met interesse gelezen. Het “koningsverhaal” dat je reconstrueert is, voor zover ik weet, nergens gedocumenteerd in mondelinge tradities. (November 2019)

Haris Koutelakis, Doctor in Archeologie en Geschiedenis:

Ik heb zonet mijn boek over de “Odyssee” afgewerkt na vele-vele jaren. Uiteraard heb ik daarin citaties gemaakt naar jouw boek. Maar nu moet ik je nieuwe boek lezen! (November 2019)

Emmanuel Pantos, Homerische vriend:

Dit is een excellent georganiseerde tekst. Goed gedaan. Ik kijk al uit naar je Gamma, Delta en Epsilon werken. (November 2019)

Margaretha Kramer-Hajos, Hoofddocent en Doctor in Klassieke Archeologie over de Europese Beta-traditie:

Bedankt—dit ziet er fascinerend uit! (April 2020)

Nissim Tsuk-Ran, Doctor in Vergelijkende Literatuur en Homerische Poëzie:

Heel erg bedankt voor deze onmisbare informatie voor mijn onderzoek. Je Alpha-traditie tot Epsilon-traditie is heel nieuw en mij onbekend, en heel interessant. (Augustus 2020)

Nicholas Nikoloudis, Doctor in culturele en Europese geschiedenis:

Ik ben geen expert in archeologie of Homerische studies, maar ik vind je methodologie heel interessant en ik geloof dat het een significante bijdrage kan leveren tot een beter begrip van het antropologische en culturele substraat van het verre Europese verleden. (Oktober 2020)

Louise Jensby, Master en docent in Geschiedenis en Klassieke Studieën, over het Mykeense koningsverhaal:

Ik apprecieer je ideeën en conclusies echt en vind je argumenten overtuigend. Goed geschreven en gemakkelijk te volgen. (Oktober 2020)

Johan Weststeijn, expert in mondelinge tradities en onderzoeker in het Departement Arabische en Islamitische Studiën:

Ik ben nu ook de rest van je boeken aan het lezen, interessant! (Oktober 2020)

Lorne Hill, Emeritus in Geschiedenis met Geschiedenis van de Griekse Oudheid als hobby, Departement Geschiedenis, Universiteit van Toronto, Canada, over de Europese Beta-traditie:

Je bent gefeliciteerd om zo'n lastig onderwerp te behandelen. Jouw bevindingen verdienen een gedetailleerde bespreking door experts. (Mei 2021)

Dankwoord

De cover kwam er dankzij Bart Vliegen van Watch It. Jules Looman van À la carte redactie wil ik bedanken voor het becommentariëren, nalezen en verbeteren van het boek in zijn laatste fasen.

Over de auteur

Ward Blondé is sinds zijn twaalfde gebeten door de Homerische Kwestie. Hij studeerde Latijn-wiskunde en één jaar Grieks aan het Sint-Lodewijkscollege in Lokeren. Vanwege zijn aanleg voor wiskunde en logica werd hij burgerlijk ingenieur fysica en doctor in de toegepaste biologische wetenschappen. Hij werkte als post-doc in Graz, Trondheim en Amsterdam, maar werkt tegenwoordig als bio-informaticus in België (regio Gent). In zijn vrije tijd bestudeert hij sinds 1993 Schwarz' vertaling van de Ilias en de Odyssee.

Inhoudsopgave

Inleiding	6
Leeswijzer	7
1 Achtergrondkennis	8
Begrippen	8
Van Alpha tot Epsilon: de Homerische tradities	10
De Mykeense Alpha-traditie	10
De Europese Beta-traditie	11
De Aeolische Gamma-traditie	13
De verhalende Delta-traditie	14
De Ionische Epsilon-traditie	16
De geschiedkundige achtergrond van de Ionische Epsilon-traditie	18
De drie werelden van de Ilias	20
2 De vertelkenmerken van de Ionische Epsilon-traditie	22
De Odysseeïsche link	22
De vertelkenmerken opgesomd	23
Ontlede passages	61
3 Gespecialiseerde rollen	70
De vroege dramatische rol	71
De vertelkenmerken van de vroege dramatische rol	71
Ontlede passages van de vroege dramatische rol	80
De late dramatische rol: de Achillesrol	83
De vertelkenmerken van de Achillesrol	84
Ontlede passages van de Achillesrol	91
De godenrol	94
De vertelkenmerken van de godenrol	94
Ontlede passages van de godenrol	104

De oorlogsrol	106
Patroonvorming van de strijd om het lijk van Patroklos	107
Patroonvorming van de honende woorden van Achilles	108
Patroonvorming van een aanval van een boogschutter	110
4 De beurtelingse improvisatie van onze Ilias	111
De meesterbarden en hun specialisaties	111
De indeling van onze Ilias in 24 hoofdstukken	113
Een hypothese: het improvisatieprincipe	114
Beurtelingse improvisatie: een systematisch onderzoek	115
Ilias I: inleiding van de meesterbarden	115
Ilias II: een scepter en overlappende vertelbereiken	117
Ilias III: een hoofdstuk voor de sprookjesbard	118
Ilias IV: de oorlogsbard en de totale strijd	119
Ilias V: de oorlogsbard in de Aeolische Gamma-traditie	119
Ilias VI: een eeuwenoude scène uit de Ilias-traditie	120
Ilias VII: de sprookjesbard die de wal van de Grieken bouwt	121
Ilias VIII: Zeus' verbod om te strijden	124
Ilias IX: de delegatie en de duaal	125
Ilias X: de Dolonie: een bijzondere bouwblok	126
Ilias XI: de veelzijdigheid van de oorlogsbard	128
Ilias XII: de strijd om de wal van de Grieken	130
Ilias XIII: kritiek van de sprookjesbard op de oorlogsbard	130
Ilias XIV: een lange passage voor de godenbard	133
Ilias XV: het vertelbereik en de regie van de godenbard	134
Ilias XVI: imperfecties tegenover het improvisatieprincipe	136
Ilias XVII: de Achillesbard op oorlogsterrein	137
Ilias XVIII: de oplossing via de godenbard	138
Ilias XIX: een ruzie tussen de meesterbarden	141
Ilias XX: Zeus die het verbod om te strijden opheft	144
Ilias XXI: de goden die vechten onder elkaar	145
Ilias XXII: De Achillesbard op sprookjesterrein	146
Ilias XXIII: de regie van de Achillesbard	148
Ilias XXIV: wel of geen wal van de Grieken	151
De nevenvertellingen	154
Homerische vergelijkingen: statistieken en analyse	155
5 Conclusies	158
Bibliografie	161

Algemeen	161
De literaire bronnen	168
Overzicht Homerische Tradities	169
Overzicht van de passages	171
De Ionische Epsilon-traditie	171
Beurtelingse improvisatie	172
De beurtelings geïmproviseerde passages	172
De zuivere vroege dramatische rol	178
De nevenvertellingen	178
Achilles' bijzondere contact met de goden	179
Overzicht van alle vertelkenmerken	181
A1-56: De Mykeense Alpha-traditie	181
Ah1-42: Het heldenverhaal	182
Ak1-33: Het koningsverhaal	184
B1-50: De Europese Beta-traditie	185
Ba1-23: Het opstellen van het leger voor de strijd	186
Bb1-15: De strijder in nood en de helper	187
Bc1-10: De strijder die zijn kompaan verwijt	187
Bd1-10: De laffe boogschutter	188
Be1-9: Het achtergehouden eergeschenk	188
Bf1-10: De wrokkende strijder	188
Bg1-22: De roem voor de vader	189
G1-68: De Aeolische Gamma-traditie	189
Gd1-21: Het vernietigingsverhaal	191
Gm1-9: Het monsterverhaal	192
Gs1-13: Het verlossingsverhaal	192
Gt1-11: Het televerhaal	193
D1-51: De verhalende Delta-traditie	193
Da1-15: De wrok van Achilles	194
Dc1-41: Het mededogen van Achilles	195
Dh1-17: De roof van Helena	196
Ds1-34: De dappere verkenner	197
E1-104: De Ionische Epsilon-traditie	198
Ed1-33: De vroege dramatische rol	200
Ea1-32: De late dramatische rol (de Achillesrol)	201
Eg1-45: De godenrol	202

Inleiding

Dit boek over de Ionische Epsilon-traditie is het vijfde en laatste in de ‘Homerische Tradities’ reeks.¹ Van alle verteltradities in de reeks is de *Ionische Epsilon-traditie* de enige die een naam heeft die aansluit bij de huidige wetenschappelijke consensus. Er bestaat namelijk geen twijfel over de constatering dat de verteltraditie waarin de Ilias en de Odyssee zijn vastgelegd, vooral een Ionische traditie was. De volgende zaken worden aangetoond in dit boek:

1. In de Ilias en de Odyssee zit een afzonderlijke verteltraditie verscholen, met eigen vertelkenmerken en passages: de Ionische Epsilon-traditie.
2. De Ionische Epsilon-traditie vinden we in de Ilias als een afwerkingslaag, maar in de Odyssee als de voornaamste verteltraditie.
3. De Ionische Epsilon-traditie is de jongste verteltraditie in de ‘Homerische Tradities’ reeks. De verteltraditie is ontstaan in adellijke kringen die de gastvriendschap toepasten.
4. De aan ons overgeleverde Ilias (onze Ilias) is een gefixeerde opvoering waarin vier barden met verschillende specialisaties beurtelings het woord namen: een sprookjesbard, een Achillesbard, een godenbard en een oorlogsbard.
5. Naast de vijf verteltradities waren er ook rollen waarin de vier barden respectievelijk waren gespecialiseerd: een vroege en een late dramatische rol, een godenrol, en een oorlogsrol.

¹De eerdere boeken in de reeks zijn *De Mykeense Alpha-traditie: oorsprong der Griekse verhalen* (Blondé 2018), *De Europese Beta-traditie: oorsprong van de Ilias* (Blondé 2019), *De Aeolische Gamma-traditie: oorsprong der Romeinse verhalen* (Blondé 2020) en *De verhalende Delta-traditie: de Ilias in sprookjesvorm* (Blondé 2021).

Leeswijzer

Om het onderzoek naar de Ionische Epsilon-traditie goed op te starten, bundelt hoofdstuk 1 achtergrondkennis over zowel de Ionische Epsilon-traditie als de overige verteltradities in de ‘Homerische Tradities’ serie. Hoofdstuk 2 beschrijft alle vertelkenmerken van de Ionische Epsilon-traditie. Hoofdstuk 3 introduceert vier rollen waarin sommige Epsilon-barden waren gespecialiseerd: twee dramatische rollen, een godenrol en een oorlogsrol. Hoofdstuk 4 bevat een systematische analyse van de hypothese dat onze Ilias is vastgelegd tijdens een opvoering met beurtelings improvisatie. Tot slot volgen in hoofdstuk 5 de conclusies.

Hoofdstuk 1

Achtergrondkennis

In dit hoofdstuk zijn eerst enkele begrippen over verteltradities toegelicht. Daarna volgt een samenvatting van de vijf Homerische verteltradities die kunnen worden onderscheiden in de Ilias. Ook is de geschiedkundige achtergrond van de Ionische Epsilon-traditie benoemd. Tenslotte volgt een overzicht van de drie maatschappelijke achtergronden waaruit de vijf verteltradities zijn ontstaan.

Begrippen

In een verteltraditie worden verhalen, gedichten, kennis of ideeën voorgedragen voor een publiek en doorgegeven van generatie op generatie.¹ We vinden verteltradities vooral bij volkeren die geen gebruik maken van het schrift. De taal van een verteltraditie wordt voortdurend gemoderniseerd, zodat het publiek de vertellingen kan blijven verstaan. Toch is die taal niet helemaal gelijk aan de taal van het publiek. Vaak maakt een verteltraditie gebruik van een versmetrum, wat een afwisseling is van lettergrepen die kort of lang zijn, of wel of geen nadruk hebben. De dactylische hexameter, het metrum van de Ilias en de Odyssee, bestaat bijvoorbeeld uit zes voeten.² Daarbij is een voet een dactylus (lang-kort-kort), een spondee (lang-lang) of – als laatste voet – een trochee (lang-kort). Om aan de strenge eisen van het metrum te kunnen voldoen, bevat de taal van een verteltraditie vaak taalfenomenen die zijn verouderd (archaïsmen) of die stammen uit een ander dialect. Toch wordt de taal van een verteltraditie veel sneller gemoderniseerd dan haar semantische, ver-

¹Parry (1930) was een pionier in het documenteren en beschrijven van verteltradities.

²Ingalls 1970.

taalbare inhoud. Dit verklaart het succes van de werkwijze in de Homerische Tradities serie, namelijk om verteltradities te karakteriseren aan de hand van vertaalbare kenmerken.

De kenmerken waarmee een verteltraditie kan worden gekarakteriseerd, zijn haar *vertelkenmerken*. Voorbeelden daarvan zijn ‘materialisme’, ‘gastvriendschap’, ‘edelmetalen’ en ‘meubels’. Naast verteltradities kunnen ook verhalen, typische scènes en rollen worden gekarakteriseerd via een lijst vertelkenmerken.³ Typische scènes zijn scènes in een verhaal die regelmatig voorkomen en die met min of meer vaste formules worden beschreven.⁴ Voorbeelden zijn het aankondigen van een nieuwe dag, het ontvangen van een gast, of het bereiden van een maaltijd. Een *rol* bevindt zich tussen een typische scène en een verhaal in. Barden konden zich specialiseren in een bepaalde rol. In dit boek zijn vier rollen te onderscheiden: een godenrol, een vroege dramatische rol, een Achillesrol (de late dramatische rol), en een oorlogsrol. De godenrol leent zich bijvoorbeeld uitsluitend om er de acties van de goden mee te beschrijven.

Het aantreffen van rollen in de Ionische Epsilon-traditie is een extra argument dat de Ilias in haar laatste fasen werd opgevoerd via beurtelingse improvisatie. Daarbij namen enkele barden met verschillende specialisaties beurtelings het woord. Mogelijk gaven ze daarbij een scepter door aan degene die het woord kreeg. Op drie plaatsen in de Ilias zijn er duidelijke aanwijzingen dat meerdere barden elkaar afwisselden: einde Ilias XIII, Ilias XIX en begin Ilias XXIII. Daarin communiceerden de barden namelijk in hun voordracht op meta-niveau met elkaar over de regie en het vervolg van het dichtwerk. Omdat een beurtelingse improvisatie moeilijk kan worden vertraagd, veronderstelt deze hypothese dat de fixatie van onze Ilias een groots opgezette onderneming was waaraan veel memorisatoren en/of schrijvers deelnamen. Memorisatoren waren barden of rapsoden die de voorgedragen tekst onmiddellijk uit het hoofd leerden, zodat ze later door schrijvers definitief konden worden vastgelegd. In tegenstelling tot barden improviseerden rapsoden niet, maar droegen ze uit het hoofd geleerde teksten voor.⁵

Alle zaken die met een lijst van vertelkenmerken kunnen worden beschreven, dus verteltradities, verhalen, rollen en typische scènes, zijn *vertelbereiken*. Vertelkenmerken kunnen worden toegewezen aan een vertelbereik, omdat ze geclusterd voorkomen in dezelfde passages of semantische verban-

³Vertelkenmerk, rol, beurtelingse improvisatie en vertelbereik zijn termen die onder mijn eigen terminologie vallen.

⁴Edwards 1992.

⁵Hargis 1970.

den hebben met de andere vertelkenmerken. Een voorbeeld waarin ‘Apollo’, ‘lier’ en ‘Muzen’ een cluster vormen, is: *Apollo bespeelde de welluidende lier en de Muzen zongen een beurtzang*.⁶ ‘Apollo’ en ‘Muze’ hebben bovendien een semantisch verband, omdat ze beiden goddelijke wezens zijn die op de Olympos verblijven. Dit vergroot de kans dat deze vertelkenmerken tot hetzelfde vertelbereik behoren. De vele Homerische vertelbereiken overlappen elkaar natuurlijk wel gedeeltelijk. Apollo komt in meer dan één vertelbereik voor.

De voornaamste vertelbereiken zijn die van de vijf verteltradities. De verteltradities worden in het volgende onderdeel systematisch besproken, samen met de vertelbereiken die zijn verbonden met die verteltradities.

Van Alpha tot Epsilon: de Homerische tradities

De Mykeense Alpha-traditie

De Mykeense Alpha-traditie is de oudste verteltraditie in de reeks Homerische Tradities. Zoals de naam aangeeft, stamt deze verteltraditie vrijwel zeker af van het Griekenland in de tijd van van het Mykeense Rijk, en waarschijnlijk zelfs van het vroege Mykeense Rijk. Deze afkomst blijkt vooral uit de voornaamste vertelkenmerken van de Mykeense Alpha-traditie:⁷ oorlogen om steden, bloedige vetes binnen de familie, koningen, de dapperheid, de wissel van de macht, de cyclus van ellende, de wraak bij de terugkeer, de bijzondere opvoeding, fatale vrouwen en mislukte huwelijken. Deze vertelkenmerken houden allemaal verband met de machtsstrijd die zich ongetwijfeld vaak heeft afgespeeld binnen de imposante wallen van de Mykeense paleizen.

Twee verhaaltypes zijn sterk verbonden met de Mykeense Alpha-traditie: het koningsverhaal en het heldenverhaal. Het koningsverhaal gaat over een koning die wordt verraden tijdens zijn afwezigheid en een coalitie van strijders verzamelt om zijn stad terug te veroveren. De herovering duurt veel langer dan verwacht en de koning sterft zelfs in de strijd. Uiteindelijk is het de koningszoon die de stad kan heroveren. Vier concrete verhalen over vier steden voldoen aan de vele vertelkenmerken, rollen van personages, plot-

⁶Ilias I 603-604.

⁷Zie vertelkenmerken A1-A56 in Appendix ‘Overzicht van alle vertelkenmerken’.

wendingen, thema's en motieven van het koningsverhaal:⁸ Ithaka, Mykene, Thebe en Troje.

Het heldenverhaal gaat over een held die een koninklijke afkomst heeft en een bijzondere jeugd en opvoeding doormaakt. Wanneer hij volwassen is, gaat hij op zoek naar zijn lotsbestemming en reist hij naar een naburig koninkrijk. Daar dingt hij naar de hand van de koningsdochter. De koning geeft de held lastige opdrachten en probeert zelfs om de held te laten vermoorden. Wanneer dat niet lukt, beseft de koning dat de held een bijzondere afkomst heeft en geeft hij zijn dochter ten huwelijk. De held leidt nog een roemrijk leven, maar eindigt toch ongelukkig. De 42 vertelkenmerken⁹ van dit verhaaltje zijn van toepassing op bijna alle Griekse helden.

De passages van de Mykeense Alpha-traditie vinden we vooral in de Ilias, maar ook in de Odyssee. Het gaat daarbij bijna steeds om nevenvertellingen. De afkomst van Theoklymenos¹⁰ is het enige voorbeeld in de Odyssee dat de typische compacte stijl heeft die we in de Ilias terugvinden, maar het is wel één van de zuiverste schoolvoorbeelden van de Mykeense Alpha-traditie.

De Europese Beta-traditie

Met de oorlogsverhalen die de rauwe strijd op het slagveld beschrijven, zijn we bij de Europese Beta-traditie aanbeland.¹¹ Die traditie heeft een heel andere herkomst: het niet-Griekse Europa van de Bronstijd. Dit blijkt vooral uit de uitvaartgewoonten, de wal van hout en aarde met een gracht rond het Griekse scheepskamp, en de wijze van strijden.

In Centraal-Europa zijn de culturen van de grafheuvelvolkeren en de urnenveldvolkeren voor het eerst versmolten. Hun gecombineerde uitvaartgewoonten, met zowel grafheuvels als urnen, heeft zich door heel Europa verspreid. Ik ga uit van de hypothese dat dit door middel van een geweldadige revolutie is gebeurd, onder impuls van een ideologie die meer levensruimte wou creëren voor de versmolten culturen in Centraal-Europa, en meer culturele uniformiteit tot ver daarbuiten. In het oostelijke Middellandse Zeebekken houdt dit verband met de aanvallen van de Zeevolken op de Mykeners, de Hittieten en de Egyptenaren. Tijdens de Duistere Eeuwen werd Griekenland vervolgens gedomineerd door Centraal-Europa en zijn culturele, economische en demografische dogma's. Op die manier heeft de Europese

⁸Zie vertelkenmerken Ak1-Ak33 in Appendix 'Overzicht van alle vertelkenmerken'.

⁹Zie vertelkenmerken Ah1-Ah42 in Appendix 'Overzicht van alle vertelkenmerken'.

¹⁰Odyssee XV 223-256.

¹¹Zie vertelkenmerken B1-B50 in Appendix 'Overzicht van alle vertelkenmerken'.

Beta-traditie haar ingang gevonden in Griekenland. Toch zijn de uitvaartgewoonten uit Centraal-Europa, die we ook in de Ilias aantreffen, niet in Griekenland in zwang gekomen. Wel vinden we er heldencultussen die van een versmelting getuigen van de Mykeense en de Homerische uitvaartgewoonten. Toch komen die heldencultussen te laat, zijn ze onvoldoende talrijk, en vertonen ze te weinig gelijkenissen met de Homerische teksten om als een verklaring te dienen voor de Homerische uitvaartgewoonten. De verklaring loopt in omgekeerde zin: de heldencultussen zijn een gevolg van de Europese overheersing en haar Beta-traditie.

De wal van hout en aarde met een gracht ervoor speelt een centrale rol in de Ilias. Het is een vertelkenmerk van de Europese Beta-traditie en speelt ook een rol in een typische scène van de Europese Beta-traditie: het opstellen van het leger voor de strijd.¹² Het lijkt dan ook uitgesloten dat het verschijnen van de wal in de Ilias teruggaat op een enkel historisch feit of op een verzinsel van de Griekse barden. We dienen de oorsprong van de Beta-traditie te zoeken waar we veel van zulke wallen aantreffen: in het niet-Griekse Europa.

De wijze van strijden in de Ilias lijkt sterk op die van de Kelten, of, meer recent, die van de Schotten. Het gaat om strijders van naburige clans, die elkaar kennen met naam en toenaam, en waarbij de hoogste adel voorop gaat in de strijd. Strijdwagens hadden oorspronkelijk waarschijnlijk vooral de bedoeling om de vijandige adel te imponeren. We krijgen dan een scenario waarin de hoogste adel bij een treffen op het slagveld de vijand met woorden en kostbare wapens probeerde te overbluffen. Daarbij daagden ze de grootste helden van de vijand uit tot een duel. Pas als dit duel geen uitkomst gaf, ontstond er een algehele strijd. Toch valt niet uit te sluiten dat het Mykeense gebruik van de strijdwagens invloed heeft uitgeoefend op de Europese Beta-traditie.

Voor de thematiek en de structuur van haar passages maakte de Europese Beta-traditie vooral gebruik van zeven typische scènes: het opstellen van het leger voor de strijd, de strijder in nood en de helper, de strijder die zijn kompaan verwijt, de laffe boogschutter, het achtergehouden eergeschenk, de wrokkende strijder en de roem voor de vader.¹³

¹²Zie vertelkenmerken Ba1-Ba23 in Appendix ‘Overzicht van alle vertelkenmerken’.

¹³Zie vertelkenmerken Ba1-23, Bb1-15, Bc1-10, Bd1-10, Be1-9, Bf1-10 en Bg1-22 in Appendix ‘Overzicht van alle vertelkenmerken’.

De Aeolische Gamma-traditie

In tegenstelling tot de Mykeense Alpha-traditie en de Europese Beta-traditie is de Aeolische Gamma-traditie een mengtraditie. Haar vertelkenmerken¹⁴ zijn geëvolueerd uit die van de Mykeense Alpha-traditie, maar ze treedt in de Ilias bijna altijd vermengd op met de Europese Beta-traditie. Drie hoofdstukken zijn sterk gekleurd door de vertelkenmerken van de Aeolische Gamma-traditie: de heldendaden van Diomedes in Ilias V, het duel met Aeneas in Ilias XX en het gevecht in de rivier in Ilias XXI. In de Odyssee treedt de Aeolische Gamma-traditie bijna niet op.

De Aeolische Gamma-traditie is waarschijnlijk ontstaan in de regio rond Troje die door Aeolisch sprekende Grieken werd gekoloniseerd in de Duistere Eeuwen. ‘Troje’ is dan ook een belangrijk vertelkenmerk van de Aeolische Gamma-traditie. Het idee van een Griekse coalitie die oorlog voerde tegen Troje is dus waarschijnlijk gedeeltelijk ontstaan door een mythologisering van het gekoloniseerde land en van de prominente ruïne die de Aeoliërs daar aantreffen.

Een reeks eigennamen zijn erg karakteristiek voor de Aeolische Gamma-traditie. Het gaat dan om eigennamen van personen, steden, regio’s, rivieren, goden, paarden en voorouders. Veel van die eigennamen zijn verbonden met de regio rond Troje. De naam Xanthos komt zelfs in meerdere van de bovengenoemde categorieën voor: als stad, rivier, god, en tweemaal als paard. Een aantal belangrijke helden spelen een extra voorname rol in de Aeolische Gamma-traditie: Achilles, Diomedes, Aeneas en Herakles. Opvallend is ook dat de Aeolische Gamma-traditie de oudste traditie is waarin het vertelkenmerk ‘scheepvaart’ voorkomt. In de Mykeense Alpha-traditie, de Europese Beta-traditie en de verhalende Delta-traditie vinden we dat vertelkenmerk niet terug.

Ook andere kolonisatieregio’s dan de omgeving rond Troje zijn verbonden met de Aeolische Gamma-traditie: Lycië en Italië. Die laatste komt niet voor in de Ilias, maar wel in veel jongere verhalen. De helden Aeneas en Diomedes komen bijvoorbeeld in Italië terecht. Bovendien zijn er een aantal vertelkenmerken van de Aeolische Gamma-traditie die verband houden met kolonizaties, hoewel die nog niet in de Ilias voorkomen: het leiden van een groep volgelingen over zee, het stichten van steden, en moeizame omzwervingen in verafgelegen plaatsen. Maar veel belangrijker is de vaststelling dat Italië de Aeolische Gamma-traditie heeft geadopteerd, zonder ook de andere

¹⁴Zie vertelkenmerken G1-G68 in Appendix ‘Overzicht van alle vertelkenmerken’.

verteltradities over te nemen. Vergilius hanteert in de Aeneis wel vertelkenmerken die lijken op die van de Europese Beta-traditie. Maar de typische scènes, die meer in de diepte verscholen liggen, blijven afwezig. In de eerste zes hoofdstukken van de Aeneis treffen we de Aeolische Gamma-traditie aan zonder vermenging met de Europese Beta-traditie.

Verder zijn er nog een aantal – vaak internationale – verhalen die we ook in de Griekse overlevering aantreffen, en die soms zijn gekleurd door de Aeolische Gamma-traditie: het vernietigingsverhaal, het monsterverhaal, het verlossingsverhaal en het televerhaal.¹⁵ Het televerhaal is wel ruimschoots aanwezig in de Odyssee.

De verhalende Delta-traditie

De verhalende Delta-traditie¹⁶ brengt de rauwe oorlogsverhalen van de Europese Beta-traditie in sprookjesvorm. Beide tradities hebben dezelfde maatschappelijke achtergrond, maar hanteren een totaal verschillende stijl. Een bijkomend argument voor een Centraal-Europese herkomst van de verhalende Delta-traditie is dat de gewijde herauten erin gebruik maakten van plechtig gezworen eden in plaats van het schrift. Waarschijnlijk werd het schrift, net als hoogwaardige kunst, verboden door de Centraal-Europese ideologen. Dat brengt ons op een totaal van vier argumenten waarom we de herkomst van de Europese Beta-traditie en de verhalende Delta-traditie in het niet-Griekse Europa moeten zoeken: de wal van aarde en hout met een gracht eromheen, de uitvaartgewoonten, de wijze van strijden, en de afwezigheid van het schrift.

De verhalende Delta-traditie maakt veel meer gebruik van thema's en motieven, en schenkt ook veel meer aandacht aan het gebeuren voor en na de strijd op het slagveld: de vergaderingen, de maaltijden, het in- en uitspannen van de paarden, het zich wassen, het zich wapenen, het begraven van de doden, het leed van de vrouwen en de kinderen, enzovoort. De typische scènes van de Europese Beta-traditie worden in de verhalende Delta-traditie omgevormd tot een thema in een sprookje: Achilles en het achtergehouden eergeschenk, Patroklos en de roem voor de vader, Paris, de laffe boogschutter, en Achilles en Paris als strijders wiens hulp dringend nodig is in het kader van de strijder in nood en de helper. In de sprookjeswereld zijn het kamp van de Grieken en Troje twee evenwaardige bolwerken die worden omringd door

¹⁵Zie vertelkenmerken Gd1-21, Gm1-9, Gs1-13 en Gt1-11 in Appendix 'Overzicht van alle vertelkenmerken'.

¹⁶Zie vertelkenmerken D1-D51 in Appendix 'Overzicht van alle vertelkenmerken'.

een wal van aarde en hout met daaromheen een gracht. Wanneer Hektor de Griekse schepen in brand probeert te steken, gaat het eigenlijk om de huizen van de Grieken.

Drie sprookjes kunnen worden onderscheiden die in de Ilias zijn vermolten: de wrok van Achilles, de roof van Helena, en het mededogen van Achilles.¹⁷ De wrok van Achilles is ook het hoofdthema van de Ilias. De clanleider Agamemnon ontnemt Achilles zijn eergeschenk, een buitgemaakt meisje, waarna Achilles zweert om niet langer deel te nemen aan de strijd. Wanneer de Griekse burcht wordt belegerd door de Trojanen, missen de Grieken Achilles pijnlijk. Pas wanneer de boezemvriend van Achilles wordt gedood in de strijd, wil Achilles weer meevechten. Een tweede thema in dit sprookje is dat Achilles beseft dat hij zal sterven in de strijd als hij weer meevecht. Toch kiest Achilles ervoor om eervol te sterven, in plaats van te leven als een lafaard.

De roof van Helena is uitgestrekt over de hele Trojaanse Cyclus. Het hoofdthema van dit sprookje is de valsheid van de Trojanen, die telkens opnieuw de eden en de verdragen schenden die waren afgesproken met de Grieken. Daarvoor worden ze uiteindelijk gestraft: de Trojaanse strijders worden gedood en hun vrouwen geroofd door de Grieken. Een motief in dit sprookje is dat Diomedes, een jongeling, zich heel dapper gedraagt, zowel in de strijd als tijdens de vergaderingen.

Het mededogen van Achilles levert geen hoofdthema aan de Ilias of de Trojaanse cyclus, en komt dus minder bekend voor. Achilles is doorgaans altijd vol mededogen met de vijand en verkoopt de gevangen Trojanen voor losgeld. Wanneer Hektor echter de boezemvriend van Achilles doodt, slaat het mededogen van Achilles om in genadeloosheid. Hij doodt talloze Trojanen en uiteindelijk ook Hektor. Wanneer Priamos zich binnen het kamp van de Grieken waagt om het lijk van Hektor los te kopen, krijgt Achilles opnieuw medelijden. Hoewel dit sprookje geen bekend hoofdthema levert, is het toch goed te herkennen aan een lijst van 41 vertelkenmerken, zoals knieën, boomsoorten, het ongewapend raken en de rivier naast het slagveld.

Een belangrijke vaststelling is dat Odysseus in de verhalende Delta-traditie een heraut is, net als zijn naamgenoten Idaios en Odios. Van daaruit is hij gegroeid in een populaire typische scène van de verhalende Delta-traditie, namelijk die van de dappere verkenners. Een heraut kent de wegen in het vijandelijke kamp immers goed. Via die typische scène is Odysseus verbonden

¹⁷Zie vertelkenmerken Da1-Da15, Dh1-Dh17 en Dc1-Dc41 in Appendix 'Overzicht van alle vertelkenmerken'.

geraakt met een reeks motieven die ook opduiken in de Odyssee: het wel of niet herkend worden, het krijgen of verliezen van kledij, leugenverhalen, wenen van verdriet en ellende, en de vermomming als bedelaar.

De Ionische Epsilon-traditie

De Ionische Epsilon-traditie,¹⁸ die in dit boek wordt behandeld, is de verteltraditie waarin de Ilias en de Odyssee in een vaste vorm zijn geraakt. Ik vermoed dat in deze verteltraditie een aanzienlijke verschuiving naar meer professionalisatie is gemaakt, wat betreft de beheersing van de Griekse mondelinge tradities. Zo kunnen er bijvoorbeeld leerscholen voor barden zijn ontstaan en kan het schrift zijn gebruikt om teksten of passages voorgoed in een vaste vorm te krijgen. In elk geval moeten alle voorgaande mondelinge tradities, van de Mykeense Alpha-traditie tot de verhalende Delta-traditie, voortdurend (diachroon) zijn vertaald naar de kunsttaal van de Ionische Epsilon-traditie (de Homerische kunsttaal). Ook moeten er Ionische Epsilon-barden zijn geweest die waren gespecialiseerd in bepaalde verteltradities of verhalen.

De voortdurende vertaling naar de Homerische kunsttaal kan een langzaam proces zijn geweest, zeker wat betreft de Mykeense Alpha-traditie en de Aeolische Gamma-traditie. Een grondige analyse van die kunsttaal heeft immers aangetoond dat ze teruggaat tot de Mykeense tijd en ook een Aeolische fase heeft doorgemaakt. Toch blijven semantische vertelkenmerken door de tijd heen veel beter bewaard dan syntactische en taalkundige vertelkenmerken. Dit verklaart waarom we de Mykeense Alpha-traditie aantreffen in het Ionisch, in plaats van in het Mykeens.

De Ionische Epsilon-traditie lijkt een verre afstammeling te zijn van de Mykeense Alpha-traditie. Dat blijkt uit een aantal vertelkenmerken die ze gemeenschappelijk hebben: de getallen negen en twaalf, wedstrijden en spelen, het verwoesten van steden, rijk en edel zijn, rijke woningen, rouw en lijkverzorging, en heiligdommen. Toch lijken dit slechts toevallige overblijfsels. Het verwoesten van steden is bijvoorbeeld typerend voor de Mykeense Alpha-traditie, maar veel minder voor de vredelievende Ionische Epsilon-traditie.

De verhalende Delta-traditie heeft ook haar invloed gehad op de Ionische Epsilon-traditie. Dit gebeurt onder andere via de typische scène van de dappere verkenners, maar ook omdat de verhalende Delta-traditie een populaire verteltraditie is geweest. Dit kan dan verklaren waarom passages van de

¹⁸Zie vertelkenmerken E1-E57 in Appendix 'Overzicht van alle vertelkenmerken'.

verhalende Delta-traditie vaak sterker gekleurd zijn door de Ionische Epsilon-traditie.

De twee voornaamste vertelkenmerken van de Ionische Epsilon-traditie zijn ‘materialisme’ en ‘de gastvriendschap’. Een groot deel van de andere vertelkenmerken houdt verband met minstens één van deze twee vertelkenmerken. Die andere vertelkenmerken zijn: het bereiden van maaltijden, etiquette, beleefde conversaties, voetbankjes en meubilair, edelmetalen, slapengaan en opstaan, wassen en aankleden, het groeten met drinkbekers, ivoor en barnsteen, enzovoort. Volgens Finley was de gastvriendschap een gebruik dat in Griekenland, maar ook in landen meer naar het Oosten, aan het einde van de Duistere Eeuwen gangbaar was.¹⁹ Een gast moest volgens dit gebruik voor dertig dagen worden ontvangen, gratis kost en inwoning krijgen, en met geschenken overladen verder worden gezonden. Dit verklaart waarom Menelaos en Odysseus na hun lange omzwervingen met zoveel kostbaarheden weer thuishkwamen.

De Ionische Epsilon-traditie was zeer rijk aan materiaal, omdat ze ook de oudere verteltradities omvatte. Om die reden specialiseerden barden zich in bepaalde vertelbereiken en werkten ze samen met andere barden om de Ilias beurtelings improviserend voor te dragen. Onder die vertelbereiken bevonden zich ook rollen (zie Hoofdstuk 3): een vroege dramatische rol,²⁰ een late dramatische rol (de Achillesrol),²¹ een godenrol²² en een oorlogsrol. De beide dramatische rollen zijn ontstaan uit een versmelting van de verhalende Delta-traditie en de Ionische Epsilon-traditie. Minstens vier barden moeten onze Ilias beurtelings hebben voorgedragen: een sprookjesbard, een Achillesbard, een godenbard en een oorlogsbard. Hun voornaamste specialisaties waren respectievelijk de verhalende Delta-traditie, de late dramatische rol, de godenrol en de Europese Beta-traditie.

Dit besluit de bespreking van de vijf Homerische verteltradities. In het volgende onderdeel wordt de geschiedkundige achtergrond onderzocht waarin de Ilias en de Odyssee tot stand kwamen.

¹⁹Finley 1954.

²⁰Zie vertelkenmerken Ed1-Ed33 in Appendix ‘Overzicht van alle vertelkenmerken’.

²¹Zie vertelkenmerken Ea1-Ea32 in Appendix ‘Overzicht van alle vertelkenmerken’.

²²Zie vertelkenmerken Eg1-Eg45 in Appendix ‘Overzicht van alle vertelkenmerken’.